

*Katri Havu – Timo Havu*Lakimies
1/2023
s. 104–115

EU-esitykset tuotevastuudirektiiviksi ja tekoälyn aiheuttamiin vahinkoihin soveltuviksi säännöiksi: edistysaskeleita ja ongelmia

1. Johdanto

Euroopan komissio julkaisi syyskuussa 2022 esitykset uudeksi tuotevastuudirektiiviksi (jäljempänä TVDE)¹ ja direktiiviksi tekoälyjärjestelmien aiheuttamiin vahinkoihin liittyvistä säännöistä (jäljempänä AIVDE).² Esitykset ovat osa prosessia, jossa EU-oikeutta pyritään mukauttamaan uusiin teknologisiin kehityskaskeihin. EU:n nykyinen tuotevastuusäädös, direktiivi 85/374/ETY³, on peräisin 80-luvulta. Sitä ei ole koettu kaikilta osin selkeäksi ja oikeudenmukaiseksi. Huomiota on enenevästi kiinnitetty myös siihen, että monimutkaista teknologiaa edustavat ja esimerkiksi tekoälyä sisältävät tuotteet voivat muodostaa sääntelyn soveltamisessa ongelmia.⁴ Hyödyllisten tekoälysovellusten turvallisen käyttämisen tukeminen on vuosia ollut EU-lainsäätäjän agendalla. Tiedossa on myös ol-

* OTT *Katri Havu* on apulaisprofessori Helsingin yliopistossa. OTL *Timo Havu* on eläkkeellä oleva vakuutus oikeuden yli tuomari. Kirjoittajat haluavat kiittää Sara Kiviluomaa ja Didem Poladia. Tähän julkaisuun johtanutta tutkimusta on tukenut Suomen Akatemia: päätösnumero 330884 (2020).

1. Ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi tuotevastuusta, COM(2022) 495 final, Bryssel 28.9.2022 (TVDE, https://single-market-economy.ec.europa.eu/single-market/goods/free-movement-sectors/liability-defective-products_en#Revision). Kaikissa sähköisissä lähteissä on vierailtu viimeiseksi 7.12.2022.
2. Ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi sopimuksenukoista siviilioikeudellista vastuuta koskevien sääntöjen mukauttamisesta tekoälyyn (tekoälyvastuuta koskeva direktiivi), COM(2022) 496 final, Bryssel 28.9.2022 (AIVDE, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/doing-business-eu/contract-rules/digital-contracts/liability-rules-artificial-intelligence_en).
3. Neuvoston direktiivi 85/374/ETY, annettu 25 päivänä heinäkuuta 1985, tuotevastuuta koskevien jäsenvaltioiden lakien, asetusten ja hallinnollisten määräysten lähentämisestä OJ L 210, 7.8.1985, s. 29–33.
4. Ks. esim. European Commission, Report on the safety and liability implications of Artificial Intelligence, the Internet of Things and robotics COM(2020) 64 final (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0064>); European Commission, Third report on the application of Council Directive on the approximation of laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning liability for defective products (85/374/EEC) COM(2006) 496 final (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52006DC0496>).

lut, että EU-tasolla harkitaan toimia tekoälyn liittyvien vahingonkorvaustapausten sääntelyn suhteen, jotta jäsenvaltioissa ei syntyisi erilaisia sääntelyratkaisuja, jotka vaikeuttaisivat sisämarkkinoiden toimintaa.⁵

Tarkastelemme tässä kirjoituksessa esityksiä ja nostamme esiin joitakin huomionarvoisia seikkoja. Tarkoitus ei ole käydä perusteellisesti läpi esitysten kaikkia yksityiskohtia. Tätä kirjoitettaessa lopullisia sääntelyesityksiä ei ole annettu; kommenttimme perustuvat ensimmäisiin julkaistuihin versioihin.

2. Tuotevastuudirektiiviesitys TVDE

2.1. Tuote, vahinko ja vastuutaho

Tuotevastuusääntely koskee tilanteita, joissa tuotteen virhe aiheuttaa kuoleman, muun henkilövahingon tai vahinkoa yksityisessä käytössä olevalle omaisuudelle.⁶ TVDE:n tavoitteena on ottaa uudet älykkäät tuotteet ja kiertotalouden tuotteet sääntelyssä huomioon aiempaa paremmin.⁷ Esityksen mukaan tuotteiksi laskettaisiin aineellisten tuotteiden lisäksi aineettomat tuotteet, kuten ohjelmistot. Aineettomat elementit tuotteessa voitaisiin laskea komponenteiksi, joiden virheellisyys voi johtaa vastuuseen. Esimerkiksi ohjelmiston tarjoaja tai tuotteen olennaisesti liittyvän sähköisen palvelun tarjoaja voisi siis joutua vastuuseen tuotevastuun perusteella.⁸ Myös valmistajasta erillinen taho, joka muuttaa markkinoille laskettua tuotetta valmistajan kontrollin ulkopuolella, voisi joutua vastuuseen, mikä on merkityksellistä kiertotalouden tuotteiden kannalta.⁹ Relevantti vahinko käsittäisi uutuutena myös (ei-ammattimaisessa käytössä olevan) datan menettämisen.¹⁰

5. Ks. esim. European Commission, Communication on Artificial Intelligence for Europe COM(2018) 237 final (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0237&from=EN>); Safety and liability report COM(2020) 64 final; European Parliament, Resolution of 20 October 2020 with recommendations to the Commission on a civil liability regime for artificial intelligence 2020/2014(INL) (https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0276_EN.html).

6. Ks. direktiivi 85/374/ETY.

7. TVDE, selitysmuistio ja esim. artikkelat 4–7.

8. TVDE artikkelat 4, 7 ja selitysmuistio.

9. TVDE artikla 7, johdanto-osan kappale 29 ja selitysmuistio.

10. TVDE artikla 4, johdanto-osan kappale 16 ja selitysmuistio.

2.2. Tuotteen virheellisyys

Esitetty 6 artikla sisältää aiempaan sääntelyyn verrattuna uusia ja yksityiskohtaisempia sääntöjä tuotteen virheestä (defect).¹¹ Lähtökohtana ovat, kuten nykydirektiivin mukaan, tuotteeseen kohdistuvat turvallisuusodotukset. Turvallisuusodotusten ilmaiseminen on muuttunut hiukan Euroopan unionin tuomioistuimen (EUTI) oikeuskäytäntöä mukaillen. Nyt viitataan siihen, millaista turvallisuutta tuotteilta voidaan yleensä (objektiivisesti) odottaa.¹² Esityksen mukaan muun muassa tuoteturvallisuuslainsäädännön noudattamatta jättäminen, turvallisuuspäivityksen puuttuminen ja alttius kyberhyökkäyksille voisivat olla merkityksellisiä seikkoja turvallisuuspuutteen toteamisessa.¹³

Turvallisuusarviossa ratkaiseva ajankohta on se ajankohta, jona tuote laskettiin markkinoille. Esitetty direktiivi antaa merkitystä myös sille, että tuote voi säilyä valmistajan kontrollissa myöhemminkin, jolloin relevantti ajankohta on se, jona tuote poistuu valmistajan kontrollista. Päivitykset ja koneoppiminen voivat olla valmistajan kontrolliin kuuluvaa tuotteen kehittymistä.¹⁴

Direktiiviehdotuksen johdanto-osassa todetaan, että eräisiin tuotteisiin, kuten joihinkin lääkinällisiin laitteisiin, kohdistuvat suuret turvallisuusodotukset. Niiden huomioon ottamiseksi katsotaan aiheelliseksi mahdollisuus pitää tuotetta virheellisenä sillä perusteella, että se kuuluu tuotantosarjaan, jossa on todettu jonkin tuotteen virheellisyys.¹⁵ Huomio liittyy aiempaan EUTI:n ratkaisuun, jossa katsottiin, että viallisia laitteita sisältävään laiteryhmään kuuluvan lääkinällisen laitteen voidaan tulkita olevan viallinen ja että myös sen vaihtamisesta aiheutuneet kustannukset voivat olla valmistajan vastattavaksi kuuluvaa vahinkoa.¹⁶ Esitys ei kuitenkaan ole selväsananainen säännön sovellusalan osalta.¹⁷ Voisivatko kysymykseen relevantteina tuotteina tulla vaikkapa ajoneuvojen jarrut, lai-

11. Nykyisen direktiivin suomennetussa versiossa ei esiinny käsitettä tuotteen virheellisyys vaan se on korvattu ilmaisulla ”tuotteen puutteellinen turvallisuus”. Turvallisuuspuutetyyppejä tarkasteltaessa käsite virhe on kuitenkin relevantti. Ks. esim. Thomas Wilhelmsson – Matti Rudanko, Tuotevastuu. 2. uudistettu painos. Talentum 2004, s. 146–151. Poikkeavat käännösratkaisut hankaloittavat esim. tuomioistuinratkaisujen vertailua jäsenvaltioiden välillä.

12. Ks. TVDE artikla 6, johdanto-osan kappale 22 ja selitysmuistio. Ks. oikeuskäytännöstä C-300/95 Komissio v. Yhdistynyt kuningaskunta; C-503/13 ja C-504/13 Boston Scientific ja C-621/15 Sanofi.

13. TVDE artikkelit 6(1), 10, johdanto-osan kappaleet 22–23 ja selitysmuistio.

14. TVDE artikkelit 6, 10, johdanto-osan kappaleet 37–38 ja selitysmuistio.

15. TVDE, johdanto-osan kappale 22.

16. C-503/13 ja C-504/13 Boston Scientific.

17. Ks. TVDE, johdanto-osan kappale 22. Ks. myös edeltävän viitteen ratkaisu ja tuomioon kohdistuvasta kritiikistä Lucas Bergkamp, Is There a Defect in the European Court’s Defect Test: Musings about Acceptable Risk. *European Journal of Risk Regulation* 6(2) 2015, s. 309–322; Piotr Machnikowski, Product Defect and Damage. *Journal of European Tort Law* 7(2) 2016, s. 229–236; Erdem Büyüksagis – Simone Wittwer, Haftung für fehlerhafte Medizinalprodukte: Notwendigkeit einer europarechtskonformen Auslegung? *HAVE/REAS* 3/2018, s. 249–263.

vojen pelastusliivit ja lentokoneiden automaattiset ohjausjärjestelmät? Niiltäkin edellytetään toimintavarmuutta, ja kysymyksessä on ihmishenkien turvaaminen. Tällaisessa tuotteessa havaitun virheellisuuden perusteella samaan valmistussarjaan kuuluvien tuotteiden korjaus- tai vaihtotyöt voisivat siis periaatteessa tulla korvattaviksi tuotevastuun perusteella. Epäselvää on, mitä korvattava vahinko käsittäisi eri tuotteiden yhteydessä. Mikäli vaihtokuluja ja vaihtamiseen liittyviä kuluja, kuten liikennevälineen seisonta-aikaa, korvattaisiin tuotevastuun perusteella, oltaisiin kaukana regiimin alkuperäisestä sovellusalasta. Lisäksi mitä pidemmälle vahingontorjuntavastuussa mennään, sitä suhteettomammalta voi vaikuttaa jo aiheutuneiden vahinkojen jääminen korvaamatta vaikkapa vanhen-tumissäännösten vuoksi.

2.3. Todistelun ja todistustaakan helpotuksia

TVDE:n lähtökohta on aiemman lainsäädännön tavoin se, että kantajan on osoitettava vahinko, tuotteen virhe ja vahingon johtuminen virheestä (artikla 9). TVDE:ssä esitetään uutuutena, että tuomioistuimen olisi voitava määrätä vastaaja luovuttamaan merkityksellisiä todisteita. Edellytyksenä olisi, että kantaja on tuonut esiin faktoja ja todisteita siinä määrin, että korvausvaatimus on uskottava (artikla 8). Määräystä käytettäisiin tilanteissa, joissa tuotteen tieteellinen tai tekninen monimutkaisuus vaikeuttaa sen arvioimista, miten tuote on valmistettu tai miten tuotteen tulisi toimia.¹⁸ Säännös on vastaus nykylainsäädännöstä esitettyyn kritiikkiin, jonka mukaan kantajien on joissain tilanteissa lähes mahdotonta osoittaa korvausvastuun edellytykset.¹⁹

TVDE sisältää myös uusia, todistustaakkaa keventäviä olettamia. Tuotteen virheellisyys voitaisiin tietyin edellytyksin olettaa, ja yksi mahdollisuus olettaa virheellisyys liittyisi siihen, että vastaaja ei ole luovuttanut todisteita, jotka tuomioistuin on määrännyt luovuttamaan. Virheellisuuden olettaminen voisi perustua myös tuoteturvallisuuslainsäädännön noudattamatta jättämiseen tai tuotteen ilmeiseen ongelmaan (obvious malfunction, artikla 9(2)). Vahingon ja tuotteen virheellisuuden välillä voitaisiin olettaa olevan syy-yhteys, jos virheellisyys on näytetty ja aiheutunut vahinko on luonteeltaan kyseisenlaisen virheellisyyteen tyypillisesti liittyvä (artikla 9(3)). Syy-yhteys, virheellisyys tai molemmat voitaisiin olettaa myös sellaisessa tilanteessa, jossa kansallinen tuomioistuin katsoo, että kantajan olisi suhteettoman vaikeaa toista tai molempia osoittaa. Edellytyksenä olisi, että kantaja osoittaa, että tuote vaikutti vahingon syntymiseen ja että tuote on todennäköisesti virheellinen tai virheellisyys on

18. TVDE artikla 8, johdanto-osan kappaleet 30–32.

19. Ks. esim. viite 4 edellä.

todennäköinen vahingon syy (artikla 9(4)). Vastaajalla tulisi olla mahdollisuus kumota oletamat (artikla 9(5)).

EUTI on oikeuskäytännössään sallinut vastaavia oletamia kansallisen oikeuden osalta²⁰, joten olettamien nostaminen EU-lainsäädännön tasolle ja siten kaikissa jäsenvaltioissa soveltuviksi on harmonisoiva edistysaskel. Olettamasäännökset eivät kuitenkaan ole erityisen helppolukuisia tai yksinkertaisia.

Varsinaista käännettyä todistustaakkaa ei ole ehdotettu oletettavasti siksi, että tuotevastuusäännöt yhä soveltuvat monimutkaisten teknisten laitteiden lisäksi esimerkiksi vasaroihin ja penaaleihin. On ymmärrettävää, että todistustaakka-sääntöihin halutaan rajattuja poikkeuksia, jotka liittyvät paljolti juuri tietynlaisien tuotteiden teknisen tai tieteellisen monimutkaisuuden luomiin haasteisiin.

2.4. Vanhentuminen

Voimassa olevan tuotevastuudirektiivin tapaan ehdotetaan sovellettaviksi kahta vanhentumisaikaa: tuotteen markkinoille laskemisesta tai siihen rinnastettavasta ajankohdasta alkavaa vanhentumisaikaa ja vahinkotapahtumaan liittyvää vanhentumisaikaa.²¹

TVDE 14(2) artiklan mukaan vahinkoa kärsineen direktiiviin perustuvat oikeudet lakkaisivat 10 vuodessa siitä, kun se nimenomainen tuote, joka on aiheuttanut vahingon, laskettiin markkinoille, annettiin käyttöön tai merkittävästi muunnettiin 7(4) artiklan mukaisesti, ellei kantaja ole siihen mennessä nostanut kannetta. TVDE 14(3) artikla sisältää poikkeuksen: kun kyseessä on pitkän viiveajan omaava henkilövahinko, minkä vuoksi kannetta ei ole voitu nostaa 10 vuodessa, sovelletaan 15 vuoden vanhentumisaikaa. Poikkeus ei ole erityisen tarkkarajainen ja voi johtaa tulkinta- ja näyttövaikeuksiin. Jää varsin avoimeksi, millaisten viiveaikojen ja kanteennostamisvaikeuksien yhteydessä poikkeus voisi soveltua. TVDE:n sisältämässä selitysmuistiossa mainitaan, että kysymykseen voisi tulla esimerkiksi kemikaalista tai elintarvikkeesta johtuvan henkilövahingon hidas ilmeneminen. Tarkoituksena on estää korvauksen saamatta jääminen tilanteessa, jossa henkilövahingon hidas ilmeneminen on lääketieteellisesti todettu seikka.²²

Ehdotettu poikkeuksellinen vanhentumisaika jää lyhyeksi esimerkiksi sellaisissa tapauksissa, joita on esiintynyt asbestituotteille altistumisen yhteydessä. Euroopan komissio on itsekin todennut, että asbestille altistumisen ja siitä aiheutuvien mesotelioman ja keuhkosyövän ensimmäisten oireiden välillä on keski-

20. Ks. erityisesti C-621/15 Sanofi.

21. TVDE artikla 14, johdanto-osan kappaleet 43–44.

22. Ks. TVDE, selitysmuistio ja johdanto-osan kappale 43.

määrin 30 vuoden viive.²³ Edellä mainitut vanhentumisajat alkavat kulua markkinoille laskemisesta tai siihen rinnastettavasta ajankohdasta riippumatta siitä, onko turvallisuuspuutteesta tai siitä aiheutuneesta vahingosta esitetty epäilyjä.

TVDE 14(1) artiklassa säännellyn kolmivuotisen vanhentumisajan osalta vanhentumisaika alkaisi kulua, kun vahinkoa kärsineellä on tai hänellä pitäisi olla tieto vahingosta, tuotteen virheellisyydestä ja direktiivin 7 artiklan mukaisesta vastuullisesta. Tämän vanhentumisajan sovellettavaksi tuleminen edellyttäisi kuitenkin – kuten nykysääntelynkkin mukaan – että vahinkoa kärsinyt ei ole menettänyt oikeuksiaan tuotteen markkinoille laskemisesta alkavan vanhentumisajan perusteella.

Huomio kiinnittyy kolmivuotisen vanhentumisajan osalta tietoon ajankohdasta, jona tuotteen voidaan tietää olevan virheellinen. Oletus siitä, että tällainen ajankohta olisi selvästi yksilöitävissä, ei pidä kaikissa tilanteissa paikkaansa. Edellä mainitun asbestin lisäksi tunnetaan muitakin tuotteita, joiden virheellisyyden aiheuttamissa sairauksissa on ollut niin pitkä viiveaika, että vahinkoja on ehtinyt tapahtua paljon ennen kuin viranomaiset tai yritykset ovat puuttuneet tuotteen markkinoilla olemiseen tai käyttötapaan. Tuotteen virheellisyyden havaitsemishetki muodostuu epämääräiseksi, jos perusteeksi ovat tarjolla vahinkotapaukset, asiantuntijoiden niistä tekemät erisuuntaiset johtopäätökset ja erilaiset viranomaistoimet.²⁴ Vanhentumisajan alkaminen ei saisi olla riippuvainen näin epämääräisestä ja harkinnanvaraisesta seikasta. Kanteen nostamiseen liittyy myös merkittäviä taloudellisia riskejä.

Henkilövahinkoja koskevat vanhentumisajat voisivat olla yksityiskohtaisemmin tuotteen ja vahingon ominaisuuksia huomioon ottavia. Pitkän viiveajan omaavat henkilövahingot voisi vanhentumisen osalta säännellä tavalla, jolla vielä paremmin otetaan huomioon tällaisen vahingon erityispiirteet ja se, että tuotteen virheellisyyteen voidaan päätyä moninaisin perustein ja vähitellen.

23. Ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi työntekijöiden suojelemisesta vaaroilta, jotka liittyvät asbestialtistumiseen työssä, annetun direktiivin 2009/148/EY muuttamisesta, Bryssel 28.9.2022, COM(2022) 489 final (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022PC0489&from=EN>), johdanto-osan kappaleet 3–4.

24. Näin kävi paitsi asbestin myös dietyylislibestrolin ja talidomidilääkeaineiden tapauksessa, ks. esim. Anne Marie Meermann, *Entwicklungsrisiko und State-of-the-Art*. Nomos 2013, s. 36–41; Randy S. Parlee, *Overcoming the Identification Burden in DES Litigation: The Market Share Liability Theory*. Marquette Law Review 65(4) 1982, s. 609–635, 611–612; Jane Stapleton, *Product Liability*. Butterworths 1994, s. 240–241; Reiner Schrupkowski, *Die Haftung für Entwicklungsrisiken in Wissenschaft und Technik*. Helbing & Lichtenhahn 1995, s. 22–27; Joseph Sanders, *The Bendectin Litigation: A Case Study in the Life Cycle of Mass Torts*. Hastings Law Journal 43(2) 1992, s. 301–418, 313.

2.5. Kehittelyvastuu

TVDE 10(1)(e) artiklan mukaan tuotteen valmistaja vapautuisi vastuusta todistamalla, että tieteellisen ja teknisen tiedon taso ei mahdollistanut tuotteen virheellisyyden havaitsemista silloin, kun valmistaja laski tuotteen markkinoille, antoi sen käyttöön tai kun tuote vielä oli valmistajan kontrollissa. Tämä niin kutsuttua kehittelyvastuuta koskeva esityksen sanamuoto pitkälti vastaa nykyisen direktiivin sanamuotoa. Esityksen mukaan ratkaisevaa on edistynein saatavilla oleva objektiivinen tieto.²⁵ Objektiivisuuden korostamisella halutaan ilmeisesti helpottaa tulkintaa verrattuna nykydirektiiviin.²⁶

Voimassa olevan tuotevastuudirektiivin 85/374/ETY 7(e) artiklan mukaisesta kehittelyvastuuta koskevasta rajoituksesta on ollut mahdollista luopua kansallisessa lainsäädännössä 15(1)(b) artiklan mukaan. Näin ovat tehneet muun muassa Luxemburg ja Suomi tuotevastuulaeissaan.²⁷ TVDE ei sisällä enää mahdollisuutta luopua vastuunrajoituksesta, eli rajoitus tulisi olemaan kaikissa jäsenvaltioissa sovellettavaa oikeutta – vaikka sen periaatteellisesta asianmukaisuudesta ja soveltuvuudesta tuotevastuun järjestelmään voidaan esittää kriittisiä puheenvuoroja.²⁸

Kehittelyvastuuta koskeva vastuunrajoitus tulee sovellettavaksi tilanteessa, jossa tuote on todettu virheelliseksi, virheellisyydestä on aiheutunut vahinkoa ja tuotteen valmistaja kiistää vastuunsa sillä perusteella, että virheellisyys ei ollut havaittavissa direktiivissä määriteltynä ajankohtana. Ratkaisevaa on siis, milloin turvallisuuspuute olisi ollut havaittavissa. Vallitseva tieteellinen ja tekninen tietämys kehittyy yleensä hitaasti, ja ratkaisevan ajankohdan määrittelemineen on hankalaa. Puutteellinen turvallisuus saattaa käydä ilmi vasta sairauksia koskevien tilastollisten havaintojen kautta.²⁹ Kun ensimmäisten virheellisyyttä koskevien havaintojen ja lopulta sen vahvistaneen tiedon välillä saattaa olla vuosikymmeniä, voidaan vastuunrajoituksen kannalta ratkaisevasta ajankohdasta esittää erilaisia mutta sinänsä perusteltuja käsityksiä.

Kehittelyvastuuta koskeva vastuunrajoitus on merkityksellinen tilanteissa, joissa tuotteen virheellisyys ja siitä seurannut vahinko ovat selvät. Siten vastuunrajoitus voi, tulkinta- ja näyttöhaasteinen, vaikuttaa kohtuuttomalta. Tuotevastuusäännöt virheellisysarvion kytkemisestä tuotteen markkinoillelaskuhetkeen

25. TVDE, johdanto-osan kappale 39.

26. Ks. tulkintavaikeuksista esim. C-300/95 Komissio v. Yhdistynyt kuningaskunta.

27. Lähemmin Meermann 2013, s. 86–103; European Commission, Report on the Application of the Council Directive on the approximation of the laws, regulations, and administrative provisions of the Member States concerning liability for defective products (85/374/EEC) COM(2018) 246 final (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0246&from=EN>), s. 4.

28. Ks. Hans Claudius Taschner – Erwin Frietsch, Produkthaftungsgesetz und EG-Produkthaftungsrichtlinie. 2., völlig neuarbeitete Auflage. Beck 1990, s. 67–68, 198–204; Stapleton 1994, s. 49, 52, 97–98, 135–136.

29. Ks. viite 24 edellä.

(tai siihen rinnastettavaan ajankohtaan) ja siihen sidottu vanhentumisaika takaa-
vat potentiaalisille vastuullisille jo vahvan suojan muuttuneiden turvallisuuskä-
sitysten perusteella esitettäviä korvausvaatimuksia vastaan.

3. Tekoälyvastuudirektiiviesitys AIVDE

3.1. Uusi mutta suppea aluevaltaus

AIVDE ei ole korvausvastuun kokonaisvaltaista sääntelyä koskeva dokumentti. Esitys käsittelee pitkälti prosessuaalisiksi luonnehdittavissa olevia sääntöjä. Niiden on tarkoitus tulla sovellettaviksi tilanteissa, jotka koskevat sopimuksen-
ulkoista vastuuta tuotevastuusääntelyn ulkopuolella ja joissa tekoälyjärjestel-
män tuotos tai sen puuttuminen on vahingon aiheutumisen kannalta keskeinen
seikka. Kyse on minimiharmonisoinnista, mikä tarkoittaa, että kantajalle edulli-
sempia kansallisia sääntöjä saa olla voimassa EU-harmonisoinnista huolimatta.³⁰

3.2. Todisteita koskevia velvollisuuksia

Esityksessä esitetään sääntöjä todisteiden luovutuksesta vahingonkorvaus-
vaatimusten helpottamiseksi. Tätä koskeva artikla 3 on tarkoitettu takaamaan
mahdollisille kantajille paremmat mahdollisuudet tunnistaa vastuussa olevia
tahoja ja saada haltuunsa vaatimuksen esittämisen kannalta relevantit todisteet.
Säännöksen toivotaan myös mahdollistavan sen, että virheellisesti vastuullisina
pidetyt tahot säästyvät korvausvaatimuksilta.³¹ Esitetyssä artiklassa 3(1) säädet-
täisiin tuomioistuimen mahdollisuudesta määrätä, ennen korvausvaatimuksen
panemista vireille, luovutettavaksi relevantit todisteet suuren riskin (high-risk)
tekoälyjärjestelmästä, jonka epäillään aiheuttaneen vahinkoa. Kantajan tai mah-
dollisen kantajan olisi itse pyrittävä saamaan todisteet ennen kuin määräys voi-
daan antaa. Luovutusvelvollisuus koskisi sellaisia tahoja, jotka tulevan tekoäly-
asetuksen (*AI Act*)³² mukaan olisivat nimenomaisten toimintavelvollisuuksien,
kuten kirjaamisvelvollisuuden, alaisia ja siten tahoja, joilla merkityksellisiä todis-
teita voi olla. Määräys voisi koskea myös tekoälyjärjestelmän käyttäjää. Todisteita

30. AIVDE artikla 1, johdanto-osan kappaleet 10–14 ja selitysmuistio.

31. AIVDE artikla 3 ja selitysmuistio.

32. Ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukseksi tekoälyä koskevista yhdenmukaiste-
tuista säännöistä COM(2021) 206 final, Bryssel 21.4.2021 (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX:52021PC0206>).

luovuttamaan voitaisiin määrätä sekä mahdollinen vastaaja että potentiaaliseen korvausriitaan nähden kolmas osapuoli.³³ Artiklan 3(3) mukaan kansallisilla tuomioistuimilla tulisi myös olla mahdollisuus antaa todisteita koskeva säilytysmääräys.

Artiklan 3(4) mukaan luovutusta ja säilytystä koskevien määräysten tulisi rajoittua siihen, mikä on tarpeellista ja suhteellista mahdollisen korvausvaatimuksen tukemiseksi. Luovutus- tai säilytysvelvollisuuden noudattamatta jättämisestä seuraisi se, että sellaisia huolellisuusvelvoitteita, joihin kyseessä oleva todistelu olisi liittynyt, oletettaisiin rikutun. Vastaajalla tulisi olla mahdollisuus kumota tämä oletama (artikla 3(5)).

3.3. Syy-yhteysoletama

AIVDE sisältää myös säännöksen rajatusta syy-yhteysolettamasta vahinkotilanteissa (artikla 4). Olettama koski skenaarioita, joissa on käsillä tuottamus sillä perusteella, että lainsäädännön asettamaa huolellisuusvelvoitetta ei ole noudatettu. Tuottamuksen ja tekoälyjärjestelmän tuotoksen tai tuotoksen puuttumisen välinen syy-yhteys voitaisiin olettaa. Tällä pyritään lievittämään sitä ongelmaa, että vahingonkärsijöiden on tyypillisesti vaikea osoittaa syy-yhteyden tätä osaa.³⁴

Artiklan 4(1) mukaan syy-yhteysolettamien soveltumisen edellytys olisi, että tuottamus on osoitettu tai 3 artiklan perusteella oletettu. Lisäksi käsiteltävässä tapauksessa on voitava pitää suhteellisen todennäköisenä, että tuolla tuottamuksella ja tekoälyjärjestelmän tuotoksella tai sen puuttumisella on yhteys. Kantajan on myös voitava osoittaa, että tekoälyjärjestelmän tuotoksesta tai sen puuttumisesta aiheutui vahinko. Artikla 4(2) viittaa suuren riskin tekoälyjärjestelmien osalta tulevaan tekoälyasetukseen ja sen asettamien velvollisuuksien laiminlyöntiin tuottamuksen perustana. Mikäli kyse on muusta kuin suuren riskin tekoälyjärjestelmästä, syy-yhteysoletama soveltuu ainoastaan, kun kansallisen tuomioistuimen arvion mukaan kantajalle olisi suhteettoman vaikeaa osoittaa syy-yhteys (artikla 4(5)). Jos kyse on korvausvaatimuksesta sellaista vastaajaa kohtaan, joka käytti tekoälyjärjestelmää yksityisessä ja epäammattimaisessa toiminnassa, oletama soveltuisi ainoastaan, kun vastaaja olennaisesti puuttui tekoälyjärjestelmän toimintaan tai kun vastaajan olisi tullut säädellä tekoälyjärjestelmän toiminnan yksityiskohtia mutta ei tehnyt niin (artikla 4(6)). Vastaajalla tulisi olla mahdollisuus kumota syy-yhteysoletama (artikla 4(7)).

33. AIVDE artikla 3 ja johdanto-osan kappaleet 19–20.

34. AIVDE artikla 4, johdanto-osan kappaleet 27–30 ja selitysmuistio.

3.4. Ensimmäisiä kommentteja

Esitetyt säännöt ovat vain valikoituja seikkoja säänteleviä. Lisäksi esityksen pääsisältö on vaikeaselkoinen. Tämä pätee varsinkin artiklaan 4, joka on monimutkainen siltä osin, mitä huolellisuusvelvollisuudella tarkoitetaan ja mitkä säännöt koskisivat suuririskisiä järjestelmiä ja mitkä muita järjestelmiä. Lisäksi erilaisten vastaajien erittely ja vastaajan luonteen merkitys on esitetty epäselvästi, vaikka kyseessä on sääntöjen kannalta keskeinen asia. Voidaankin kysyä, miksi esityksessä on pidetty välttämättömänä sovittaa niin paljon erilaisia sääntöjä vain kahteen pääartiklaan. Olisi suotavaa, että lopullisessa versiossa säännöt esitettäisiin jäsennellymin.

AIVDE nojautuu tulevaan tekoälyasetukseen toistuvien viittausten muodossa.³⁵ Myöskään tekoälyasetuksesta ei vielä ole nähty lopullista versiota.³⁶ Tekoälyasetus tulee kuitenkin sisältämään tekoälyjärjestelmien erilaisten vaarallisuusasteiden määritelmät sekä niihin liittyviä kieltoja ja toimintavelvollisuuksia, jotka koskevat esimerkiksi tekoälyjärjestelmien kehittäjiä ja järjestelmiä tarjolle saattavia tahoja.³⁷ Se, että vastuusäännöt pyritään yhdistämään positiivisiin toimintavelvollisuuksiin, on hyvä asia, mutta viittaukset dokumenttien välillä ovat toistaiseksi vaikeaselkoisia. Muotoilut lienevät ymmärrettävämpiä lopullisessa versiossa, kun tekoälyasetus on annettu ja sen täsmällisiin kohtiin on mahdollista viitata yksinkertaisesti. Yksittäisenä kiinnostavana seikkana AIVDE:n suhteesta tekoälyasetukseen voidaan mainita, että vaikka tulevan tekoälyasetuksen vaarallisuusluokituksen mukaisille suuririskisille tekoälyjärjestelmille annetaan omia vahingonkorvausasioita koskevia sääntöjään, *kielletyistä* tekoälyjärjestelmistä³⁸ eli kaikkein vaarallisimmista järjestelmistä ei puhuta AIVDE:ssä juuri mitään.

AIVDE:ssä korostetaan, että tarkoitus ei ole tässä vaiheessa ryhtyä jäsenvaltioiden vahingonkorvausoikeuden perusteelliseen harmonisointiin.³⁹ AIVDE on asiallisesti hyvin rajattu verrattuna esimerkiksi Euroopan parlamentin vuonna 2020 antamaan vastuuta tekoälyn aiheuttamasta vahingosta koskevaan päätöslauselmaan. Päätöslauselma käsitti kattavan, vaikka paikoin epäselvän, vastuusääntelyesityksen.⁴⁰ EU-oikeus onkin perinteisesti pysynyt poissa yleisen vahingonkorvausoikeuden alueelta. Nyt esitys alleviivaa, että kor-

35. Esim. AIVDE artikkelit 2–4. Ks. myös TVDE, johdanto-osan kappale 12.

36. Ks. esitys tekoälyasetukseksi COM(2021) 206 final; European Commission, Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union legislative acts – Preparation for Coreper (13955/22), 2021/0106 (COD), Bryssel, 3.11.2022 (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/HIS/?uri=COM:2021:206:FIN>).

37. Ks. esitys tekoälyasetukseksi COM(2021) 206 final.

38. Esitys tekoälyasetukseksi COM(2021) 206 final, artikkelit 1, 5.

39. AIVDE, johdanto-osan kappale 10.

40. European Parliament Resolution 2020/2014(INL). Keskustelusta ks. esim. Béatrice Schütte – Lotta Majewski – Katri Havu, Damages Liability for Harm Caused by Artificial Intelligence

vausvastuun edellytyksiin, käytettävissä oleviin oikeuskeinoihin tai esimerkiksi korvausvastuun edellytysten todistamiseen yleisellä tasolla ei ole tarkoitus puuttua.⁴¹ Jäsenvaltiot oletettavasti toivovat mahdollisimman vähäistä puuttumista kansalliseksi miellettyyn vahingonkorvausoikeuden ytimeen. On kuitenkin korostettava, että nyt esitetyllä AIVDE:llä ei harmonisoida vahingonkorvausasioiden käsittelyä sillä tavalla, että tulevaisuudessa samantyyppisissä asioissa annettaisiin eri jäsenvaltioissa samanlaisia tuomioita.⁴² Tämä merkitsee, että jonkinlainen oikeudellinen fragmentaatio jatkuu – kuten myös epävarmuus eri puolilla EU:ta odotettavissa olevista tuomioistuinratkaisuksista.

4. Molempiin esityksiin liittyviä loppuhuomioita

Uusien esitysten mukainen sääntely loisi nyt nähdyssä muodossa selkeyttä ja yhtenäisempää EU:n alueella sovellettavaa oikeutta monien seikkojen osalta. Kuten edellä on käynyt ilmi, esitykset eivät kuitenkaan ole yksinkertaisia eivätkä helpolukuisia. Lisäksi niissä on tehty asiasisältöä koskevia ratkaisuja, jotka ovat kyseenalaistettavissa.

Esitysten perusteella vaikuttaa myös siltä, että kansallisille tuomioistuimille jäisi joissain seikoissa merkittävä harkintamarginaali. Näin on esimerkiksi niissä tilanteissa, joissa kantajan kannalta edullisen olettaman soveltuminen riippuu siitä, onko tuomioistuimen arvion mukaan kantajalla muutoin suhteettomia vaikeuksia todistaa korvausvastuun edellytyksiä.⁴³ Esitettyjen direktiivien johdanto-osat kuitenkin tarjoavat näitä tapauksia varten selventäviä lisätietoja siitä, millaiset seikat voisivat laukaista olettamien soveltumisen. TVDE:n johdanto-osassa listataan, että merkitystä voisi olla tuotteen monimutkaisuudella, käytetyn teknologian monimutkaisuudella, analysoitavan tiedon monimutkaisuudella tai sillä, että syy-yhteys on luonteeltaan monimutkainen. Lisäksi suhteettomia vaikeuksia ei tarvitsisi to-

– EU Law in Flux. Helsinki Legal Studies Research Paper 69/2021 (<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3897839>).

41. AIVDE, selitysmuistio ja johdanto-osan kappaleet 10 ja 13.

42. Ks. kansallisten sääntöjen soveltamiseen liittyvistä epävarmuustekijöistä esim. Schütte – Majewski – Havu 2021; Ernst Karner – Bernhard A. Koch – Mark A. Geistfeld, Comparative Law Study on Civil Liability for Artificial Intelligence. Publications Office of the European Union 2021. Ks. myös Katri Havu – Waltter Roslin, Tekoäly ja vahingonkorvausvastuu media- ja viestintäalalla: teoreettisia lähtökohtia ja valikoituja havaintoja. Lakimies 7–8/2019, s. 896–927; Magnus Strand, Skadeståndslagen och AI-tekniken, s. 275–295 teoksessa Johanna Chamberlain – Sabina Hellborg – Sara Hovi – David Johansson – Karolina Stenlund (red.), Skadeståndslagen 50 år. Iustus Förlag 2022.

43. Ks. TVDE artikla 9(4); AIVDE artikla 4(5).

distaa, vaan ainoastaan tuoda esiin vaikeuksien syy.⁴⁴ AIVDE:n johdannossa taas mainitaan, että esimerkiksi tietynlaisen tekoälyjärjestelmän ominaispiirteet, kuten autonomisuus ja läpinäkymättömyys, voivat antaa aiheutta soveltaa syy-yhteys-olettamaa myös muun kuin korkean riskin tekoälyjärjestelmän ollessa kyseessä.⁴⁵ Esitysten johdanto-osat myös osoittavat, että oletettavia ei aina ole tarkoitettu niin kapea-alaisiksi kuin pelkistä artiklateksteistä voisi päätellä.

Toinen kansallisten tuomioistuinten harkinnan varaan pitkälti jäävä asia on se, milloin kantajan hyväksi vaikuttavat oletettamat kumoutuvat.⁴⁶ Kumoutumisen yksityiskohdista ei ole annettu perusteellista lisäohjeistusta.⁴⁷ Esimerkiksi AIVDE:n todisteluovutusvelvollisuuden tehosteena olevan oletettaman huolellisuusvelvoitteen laiminlyönnistä on kerrottu voivan kumoutua, jos vastaaja esittää vastakkaista näyttöä.⁴⁸ Tuomioistuinten harkintaan avoimessa EU-oikeudellisessa kehikossa jäävät seikat voivat vaikuttaa oikeuden fragmentoitumiseen yksityiskohtien tasolla ja omaksuttujen lähestymistapojen vaihteluun. Kun esitysten julkilausuttuna tavoitteena on sisämarkkinoiden toiminnan varmistaminen ja oikeudellisen epävarmuuden vähentäminen⁴⁹, voidaan kysyä, jättävätkö esitykset joiltain osin liian paljon tulkinnanvara.

Vielä voidaan nostaa esiin, että molemmissa esityksissä esitetään säädettäväksi tuomioistuimen mahdollisuudesta määrätä relevanttien todisteiden (relevant evidence) luovutuksesta⁵⁰, mutta merkityksellisten todisteiden määritelmä jää avoimeksi. AIVDE:n johdanto-osassa joka tapauksessa mainitaan, että luovutettavaksi määrättävät todisteet olisivat – koska luovutusvelvollisuuden tulee liittyä vain tarpeellisiin todisteisiin – esimerkiksi vain ne osat kirjauksista tai datasta (records or data sets), jotka ovat tarpeen sen osoittamiseksi, että tekoälyasetuksen mukaisia velvollisuuksia ei ole noudatettu.⁵¹ TVDE:ssäkin alleviivataan luovutettavaksi määrättävien todisteiden rajoittumista tarpeelliseen aineistoon.⁵² Kiinnostava lisäys tämän esityksen johdanto-osassa on, että myös sellaiset dokumentit, jotka vastaajan olisi laadittava *ex novo* nimenomaan luovutusta varten, voitaisiin määrätä luovutettavaksi.⁵³ Tämä voi käytännössä tarkoittaa huomattavaa velvollisuutta.

Lopuksi voidaan todeta, että direktiiviesityksistä tullaan varmasti käymään paljon keskustelua. On mielenkiintoista nähdä, millaisena tuleva EU-lainsäädäntö lopulta annetaan.

44. TVDE, johdanto-osan kappale 34, artikla 9(4).

45. AIVDE, johdanto-osan kappale 28, artikla 4(5). Ks. myös selitysmuistio.

46. Ks. TVDE artikla 9, joka sisältää useita oletettavia, sekä AIVDE artikkelit 3–4.

47. Ks. esim. TVDE, johdanto-osan kappaleet 33–34.

48. AIVDE, johdanto-osan kappale 21.

49. Ks. AIVDE, selitysmuistio; TVDE, selitysmuistio.

50. TVDE artikla 8; AIVDE artikla 3.

51. AIVDE, johdanto-osan kappale 20. Ks. laajemmin artikla 3, johdanto-osan kappaleet 19–20.

52. TVDE artikla 8, johdanto-osan kappale 31.

53. TVDE, johdanto-osan kappale 31.